

volna jó vezérlőelvnek tekinteni." Az 1991-es év tapasztalatai azonban egészen más-milyenek. Az író, a krónikás, az esszéista egyre kevesebb javaslatlall áll elő, egyre komorabb és kiábrándultabb. Nem látja a *zsákutcás* helyzetünkben való kikászálódás *jeleit*, fél attól, hogy újra – hányadszor már másfél (vagy talán jóval több) évszázad óta? – nagy történelmi esélyt szalasztunk el. Mitévő lehet? „A költő hasztalan vonít?”

Válaszként másoljuk ide a *Vigilia* 1990-es karácsonyi számának körkérdésére adott gondolatainak záró tételét. „Én attól félek, hogy tapasztalatainkból sem tudunk eleget tanulni, hibáinkat újra elkövetjük, bűneinket újakkal tetézzük. Álcásan, akár jóakarattal, kiskaliberűen, mohón, önsorsrontóan, kihívóan, ártatlanul. Nem kívánok ebbe bele-nyugodni. Számomra ennyi a remény.”

„Félelem? Remény?”

Igen: félelem, remény!

Monostori Imre

A regényíró látásmódja

LENGYEL PÉTER: HOLNAPELÓTT (NEM-REGÉNY) 89–90–91

Pár évvel ezelőtt valószínűleg úgy fogalmaztam volna: a könyvhét csendes szenzációja Lengyel Péter kötete. Ám mostanság már nincsenek hangos szenzációk, s így a csöndeseket is nélkülöznünk kell. Maradnak tehát a befelé megélt ünnepek: ezek közé sorolódnak be az élményt adó kötetek is. Az író manapság már aligha kaphatja vissza érdeklődésben, az olvasók figyelmében munkája ellenértékét: valószínűleg ő is befelé fordul, s saját magában helyezi mérlegre önnön munkáját. Úgy gondolom, Lengyel Péternek mindez különösképpen nem okoz gondot, befelé élt eddig is, s saját törvényeihez ragaszkodott, amikor üdvözítőbb volt mások törvényeit iránymutatóként elfogadni. Éppen a mostani kötet egyetlen interjújában, a Csordás Gábornak adottban meséli el, hogy első kötete megjelenésekor hogyan ragaszkodott Ottlik Géza nevének kinyomtatásához. De hát egész eddigi pályája az öntörvényűsége példa. Ez az öntörvényűség vezette – számomra legalábbis – a *Cseréptöréstől* a *Macskakőig*, életútjában pedig – az irodalmi munka feltételeinek megteremtésében – a „szellemi segédmunka” elfogadásában. Tulajdonképpen ezért is meglepetés ez a mostani kötet. Lengyel Péter ugyanis mindig teljes – más formában nem létező – művet adott ki a kezéből, a *Holnapelött* pedig – első megközelítésben legalábbis – elegyes írásként gyűjteményének látszik. De csak első megközelítésben. A „csöndes szenzációt”, az olvasó által megélt belső örömet ugyanis éppen a különböző írásokból összeálló belső egység és teljesség jelenti. Ehhez természetesen az írói világ öntörvényűsége szükséges: csak így egészíthetik ki egymást a különböző időszakban keletkezett írásként. Az egységes szerkezetnek természetes elemei a különböző lapokban megjelent írásként. Lengyel Péter azonban „bele is segített” abba, hogy ezekből a cikkekből, jegyzetekből egységes kötet szülessen. Az írásként ugyanis egy külön cím nélküli, csak az évszámok (1989–1990–1991) által megszakított, címszavakból, rövid mondatokból álló napló kapcsolja egybe. Ez a napló az író körüli történéseket rögzíti, s ezzel a többi írás személyességét emeli ki. A személyesség Lengyel Péternél mindig a regényíró személyessége. Meditációi, írásai középpontjában ugyanis a regény, a regényírás problematikája áll. Helyenként egy-egy

mondat, bekezdés utal erre, másutt hosszabb vallomás: például az *ars prosaica* című írás, vagy a Csordás Gábornak adott interjú jó néhány részlete. „Úgy vélem, a regényíró a leghatékonyabban azzal teljesíti állampolgári kötelezettségét is, hogyha a legjobb könyvet írja meg, amire képes – mindenképpen, minden áron és szemben minden sodrással” – mondja, és a történelmi jelentőségű változásokat hozó három évről adott láttelepe valójában azzal válik sajátossá, hogy magatartásában ezt az elvet teszi mércévé, s a világot ezen a szűrőn keresztül ítéli meg. A magyarországi átmenetnek – reméljük, történelmi távlatból is használhatjuk majd ezt a kifejezést – gazdag irodalma van. A szaktanulmányok, politológiai, gazdasági elemzések mellett az írók is jelentős munkákat tettek az asztalra: Sándor Iván három kötetben az átmenetnek a civilizációs folyamatokhoz való kapcsolódását vizsgálta, Lengyel László a gazdasági, politikai folyamatokat elemezte, erős kritikát alkalmazva az átmenetet végrehajtó politikus mezőnyrel szemben. Esterházy Péter a hatalommániát állította pellengérré. Vekardi László – talán egyedüliként – az átalakulás kiszolgáltatottjaiért, a szegényekért és újszegényekért emelt szót... Lengyel Péter kötetét ebben a „mezőnyben” az teszi sajátossá, hogy a regényíró szerepét vállalva a személyességet is vállalja, s így tulajdonképpen azt mutatja meg, miképpen is élte meg ezt a három esztendőt a regényíró távolságtartó figyelmével...

Nos, válaszoljunk is a kérdésre: miképpen élte meg ezt a három esztendőt a regényíró? Talán kevesebb eufóriával, s tán éppen ezért kevesebb csalódással is, mint a magyar állampolgárok többsége. Az eufória hiánya valószínűleg abból fakadt, hogy Lengyel – szemben sok mai melldőngetővel – ismerte az *akkori* rendszert. A csalódás hiánya pedig feltehetően onnét ered, hogy ismeri az emberi társadalmakat. Ezért is válaszolhatta Csordás Gábor „akkor és most” kérdésére a következőket: „Kimentek, választás volt, nincs cenzúra. Még. Ezt akartuk negyven éven át. Volt másfél év, amíg minden lehetett volna az országból, egy ideje ebben már nem reménykedem. Amúgy semmivel sem nehezebb visszautasítani, amikor az induló *Új Magyarország* szerkesztője kér kéziratot, mint amikor hetvenegynéhányban a hatalma virágában levő *Népszabadság*é. A munkám ugyanaz. Amennyire emberileg lehetséges volt, akkor is úgy írtam, mintha ezek nem léteznének...” A „volt másfél év, amíg minden lehetett volna az országból” kijelentés némi csalódottságot, kiábrándultságot mutat. Éppen az a másfél év az, amely a szemlélődés mellett a cselekvéssel – a regényíráson kívüli cselekvéssel – is együtt járt Lengyel Péter életében. A Magyar Napló időszaka ez, a Magyar Naplóé, melynek fejlécén – valószínűleg ilyen sem lesz már többet – *Csalog Zsolt, Illia Mihály, Konrád György, Mészöly Miklós és Szőcs Géza* neve volt olvasható, s amelynek egyik állandó szerzője Lengyel Péter volt. Ebből az időszakból, az akkor még forradalomnak hitt romániai változások időszakából származik Lengyel Péter felhívása az erdélyi magyar kultúra megsegítésére: „Felajánlom minden munkámat gyors, egyszerű szövegkiadásra, a magyar betűtől megfosztott romániai olvasóknak. A honoráriumról lemondok. Felhívom íróársaimat, akik a céllal egyetértenek, csatlakozzanak. Kérem az Írószövetséget, a Kultuszminisztériumot, bármely arra képes intézményt, hogy keressen kiadót, nyomdát, papírt, szervező szakembert, és a könyvek gyors és folyamatos elkészítését és eljuttatását fogja össze. Javaslom a könyvterjesztő vállalatoknak, hogy raktárfeleslegük *szellemi* értékét jelentő részét ugyane célra ajánlják föl. Most lehet. Áthidaló megoldásként, amíg a dolgok a maguk természetes állapotában kialakulnak. Ne az itthoni könyvpiac betegségei terjedjenek át. Az írott magyar kultúra kincs odaát, sürgős, mint a kenyér, a lehetőséggel élnünk kell. Saját érdekünkben.” Azóta az írott magyar kultúra már odaát sem fontos, idehaza pedig összeomlott a kulturális élet min-

den eleme, a könyvpiacnak már betegségei sincsenek, mert maga a könyvpiac is megszűnt. Mindez persze tágabb összefüggésben értelmezendő: eltűnt az átalakulás hite, mámore, s valószínűleg a tisztasága is. Meglehet, kitérő a könyvismertetés kapcsán, de mégiscsak fel kell tennünk a kérdést: miért történt ez így? S ha kérdezzük, nem elégedhetünk meg a látszat-magyarázatokkal, például azzal a demagógiába hajló nézettel, hogy még mindig jobban élünk, mint a szomszédaink, mert ha ezt az elvet fogadnánk el, akkor a szomszédok közállapotát tennénk meg mércének; s azzal a magyarázattal sem, hogy Magyarországon minden újtó szándék eleve bukásra van ítélve. Alighanem e kérdés kapcsán is a meghatározottságokkal, az azokban megmutatkozó lehetőségekkel és korlátokkal kell számot vetnünk. Ebbe az irányba mutat Lengyel Péter válasza is. „Amíg itt voltak a katonák, el sem tudtam képzelni, hogy rajtuk kívül más akadálya is lehet annak, hogy a hazám teljes értékű nyugat-európai, amerikai mintájú szabadelvű demokrácia legyen. Ha egyszer erővel nem kényszerítenek másra... Hogy kicsoda klinikai sötétségek vannak itt... Nem szeretek többes szám első személyben beszélni, ha olyan emberekkel és tettekkel kapcsol össze a ragozás, akikért nincs okom felelősséget vállalni. Mégis, amint kívülről nézi valaki, elnagyolva: ezt választják a magyarok, akkor *mi csináljuk* rosszul, szemben az épelméjű világ és a kor győzedelmes fentebb eszméivel. Ha más nem, hát azért, mert túrjuk. Jobbat hittem magunkról, vagy jobb arányokat. S hogy bonyolultabb legyen: nem engedtem, hogy a megszállás határozza meg a létemet. Még abban sem telhetett, hogy ellenük kapálózom. Hát nem határozhatják meg Feketeország erői sem. Akárhogyan élnek vissza jóhiszemű emberek érzelmeivel, akármilyen szennyes atavizmusokat élesztgetnek, bármi magánérdekeket ondoálnak közóhajjá – változatlan életemben a *mondani sem kell* súlya a hazámnak, nem sajátíthatják ki.” Igen, erről van szó: a magánérdek közérdekké emeléséről, a hitekkel, gondolatokkal, ideákkal való visszaélésről, a hatalmi érdekek érvényesítéséről. Lengyel Péter aligha tudhatta, mert csak mostanság, a kimaradt naplórészleteket tartalmazó kötetben jelent meg, hogy Márai Sándor hasonló szellemben szólt a magyarságról, évtizedekkel ezelőtt: „Magyarországnak az volt a híre a világban, hogy »az urak országa«. Ez nem igaz: Magyarország már régen nem az urak országa, hanem az úrhatnám bugrisok hazája. S az igazi urak éppen úgy kimentek ebből az országból, mint a műveltség. Maradt a nyegle és kapzsi dzsentrí, a megtollasodott bugris, aki felelősségérzet és erkölcsi igény nélkül követelt osztálya számára érdemtelenül előjogokat.”

A két általánosításból annyit őrizzünk meg, amennyi a tisztánlátáshoz kell. Az általánosításoknak és az indulatoknak ugyanis éppen az a szerepük, hogy a változtatáshoz hozzájáruljanak. A magyar társadalomban az egyik oldalon valóban az úrhatnám szándék, a kizárólagosság uralkodik, a másikon azonban az egyének, családok csendes polgárosodása zajlik. Lengyel Péter erről a folyamatról is szól: *Jelek* a címe annak az írásának, amelyik egy nagykörúti séta tapasztalatait rögzíti – itt már egy új, természetes világ kialakulását mutatja be.

Mindezek alapján úgy tűnhet, hogy a kötetből Lengyel Péter politikával, társadalommal kapcsolatos részleteit emeltem ki. Meglehet, így történt... Ám bármennyire egyet is értek ezekkel a gondolatokkal, magát a kötetet nem ezekért a gondolatokért szerettem meg. A fentebb kiemelt gondolatokat ugyanis egyszerűen a tisztánlátás megnyilvánulásainak tartom, a kötetet azonban nem ezek a gondolatok teszik *egyedivé*, hanem Lengyel Péter következetes ragaszkodása a regényíró látásmódjához. Valószínűleg nem más ez a kötet, mint az új regény keresése. A *Cseréptörés* után – ahogy Lengyel Péter mondja – „a cserepek illesztésének” keresése. Törekvés a tények megismerésére, s az *elbeszélő* hangjának megtalálására. Néhány év múlva talán egy új

regény előmunkálatának látjuk. Dokumentumként, „valóságirodalomként”, naplóként, politikai credók megfogalmazásaként és a regényíró vallomásaként egészen kiváló ez a kötet, feltételezhetően „előmunkálatként” sem lesz ez utolsó. (*Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1992.*)

Füzi László

Pokoljárás Kínában

KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ: AZ URGAI FOGOLY

Amikor kisgyerek voltam, el kellett utaznom az Óperenciás-tengeren túlra ahhoz, hogy bebizonyítsam a magam igazát. Ott aztán találkoztam banyákkal, óriásokkal, törpékkel, kutyákkal és csodatevő öreganyákkal, de talán még az Istennel is. Attól függetlenül, hogy nekem mire volt szükségem, segítettek vagy gátoltak, szerettek vagy nem akartak szeretni. Vagy elfogadták a tekintetemet, amely azonos volt a szeretetem fölajánlásával, vagy elfordították a szemüket tőlem. Ez az emlék oldja föl mindig azt az idegenséget bennem, amit akkor érzek, ha olyan tájak és emberek világában játszódó életek részese leszek egy-egy könyvben vagy filmben, amelyekhez nincs közöm, esetleg nem is akarom, hogy közöm legyen. Hiszen az élmény szempontjából ezek a távoli életek, különös létezők csak ürügyek. Magukban nem lényegesek, csak rajtam, rajtunk keresztül kapnak jelentést. A távoli világot bemutató történet metonímia, olyan helyettesítési lehetőség, amely alkalmat ad nekem arra, hogy saját életemet benne éljem az olvasás ideje alatt. A távoli dolgok arra is jók, hogy magamat, az enyéimet valamelyest távolabbról nézhessem meg, s így jobban láthassam őket.

Krasznahorkai László *Az urgai fogoly* című könyve olyan utazási regény, amely Mongóliába és Kínába viszi el az olvasót. Olyan ismeretlen terekbe és szokások közé, amelyek teljességgel idegenek az Európa keleti szegletén megérett tudatok számára. Az *oszthatatlan tér* és a *végtelen egyhangúság* ellenáll a vizslató kelet-európai szemnek, nem árulja el az így felfoghatatlan jelentésének az elemeit. Egyben marad rejtelemként az utazó számára. Holott nyilván nem rejtelem, hanem élet, azaz az élet története van benne annak, aki ott van, és nem csak oda utazik. Az első két fejezet egy nagyon jelentéktelen utazás gondos leírása. Erősen dolgozik az olvasóban a kérdés, van-e itt lehetősége egyáltalán a történetnek? Persze bennünket nem lehet könnyen elijeszteni, hiszen számos olyan „alaptörténetünk” van, amelyekkel könnyen helyettesíthetjük a könyv számunkra nem megélhető kalandját. Amikor letesszük a könyvet, majd vagy azt mondjuk, hogy Szindbád, esetleg a bolond spanyol lovag – nehezebb olvasmány esetén Jézus, Odüsszeusz, Dante, netán Leopold Bloom valójában az, aki utazik, utazott, és ezzel már meg is menekültünk attól a veszélytől, hogy megfoghatatlan maradt volna egy történet a számunkra. De ebben a könyvben több utalás is van arra, hogy nem fenyeget bennünket a rejtelem csele: a sivatagi vonatút alatt a beszélő arra jön rá, hogy *egy hajdani tenger fenekén*, azaz a valaha kezdődött életek egyik valaha volt anyaméhében kezdődik az utazás elmondása képileg. Rengeteg lehetséges történet és élet apropójául szolgálhat ez a megoldás: másrészt amikor a 33. oldalon a harmadik fejezetben azt olvassuk, hogy „(az ember) ... életének dantei fordulatához ért...”, még a megszokottnál is alaposabban figyelmeztet az elbeszélő, hogy a történet, amit mond, nem